

На цвинтарі

Наталія Кобринська

Блискуче сонце вже до половини западало за вершки гір і купалось в червоній крові, що лилася хмарою на заході небосклону. Малі, білі, відірвані облаки пливли як лодки, по червонім океані, а потемнілі, зубчасті гори тягнулися, мов чорним шляхом єдиної долі людства і его тяжких змагань з червоним жаром, яким майже цілий світ загорів.

Понад опари розлогих млак видніли наїжені дахи і комини невеликого підгірського місточка, над котрими мінилися червоним блиском бляшані вежі божих домів.

Із густих опарів виступав чорним тінем широкий круг фантастично рисуючихся дерев, а під ними крились хрести і пам'ятники тих, що відійшли у край вічного спокою.

Із сторони ліса прийшли до них несподівані гості. Вони каплями крові значили свій шлях і уставлялись рівними рядами, як за життя ставали проти ворожої їм смерті, що передчасом завдала їм вічний сон, мир і тишину.

* * *

Керваво заходило і керваво вставало сонце.

Мрака поволі підносилася, а пронизана червоним блиском, зависала над могилами рожевим рефлексом, як мрії, надії й бажання молодості.

Того дня мало відбутися велике свято в честь молодих воїнів. Щоб почитати їх пам'ять, із рамени армії поставлено камінний пам'ятник. Дві могутні постаті держали сплетені лаврові вінки двох союзних армій.

В означеній годині розпочалась церемонія посвячення пам'ятника. Все відбувалось по припису. По однім боці станула військовість, по другім цивільні власті, а решта вже як кому попало. Високий військовий достойник сухим, добірним тоном говорив про заслуги полеглих, не менше однак підносив заслуги живої армії, яка звеличала їх пам'ять. В кінці промови передав акт церемонії куратові, який зі своєї сторони закінчив також промовою. У промові курата більше було тепла, хоч і тут головню підкреслювалось те, що всі вони, що лягли головами, совісно сповнили свій суспільний обов'язок, і лиш зов'ялі цвіти на пам'ятнику, як би всупереч сим запевненням, сумними головами говорили про життя для самого життя.

Случайно добре угруповане присутніх вельми подобалося одному молодому поручникові до схоплення фотографічним апаратом. Був то один з найбільших донжуанів із штабівців, і більше заслуг поклав він у здобуванні жіночих сердець, ніж неприятельських позицій. Тому і всілякі ходили про него слухи. Слухи ті були дуже цікаві, й ціле містечко інтересувалося його залицянками до одної молодої мужатки жінки, що будто би свому мужеві приправляла роги. Так само ходили слухи, що одна панночка з доброго дому у нім без пам'яті залюбилася та нехотячи при кожній нагоді тим зраджувалась. Крім панночок з інтелігенції, поручник не погорджував і жіноцтвом з інших суспільних верств, що залюблену панночку дуже боліло та зовсім до него

зразило. Скоро однак найшлася друга, проворнійша, яка нічим не зражалась. І знову люди заговорили. Заговорили про конечну женитьбу штабовця з проворною панночкою.

Тож, хоч настрій був загально поважний і сумний, обхід абсорбував загальну увагу, деякі пані зауважали, що поручник був як би не свій, будто би чимсь неосмілений. Се мусило кожного дивувати, хто знав його душу і зухвалість. Тяжко було припустити, щоби той тріумфатор мужеського пола спускав очі перед обсервуючим його жіноцтвом, а радше чи не був то мимовільний сором перед тими, яких жите проглинула жорстока судьба, а якого він аж до переситу вживав.

Тоті самі пані рівночасно обсервували також високу, в силі віку жіночу стать, з чорними, палаючими очима. То була мати панночки, з якою мав поручник женитись. Вона стояла з гордо піднесеною головою серед могил умерших, опираючись о землю сильною ногою. З-під її стопи видиралася зрошена росою травичка, стелився трилистий леїдик, видиралася дрібна стокроть. З широкими бедрами, високою грудю, стояла вона, мов вкопана в землю, бо ж вона єї сила, єї плодовитість, вічне відроджене, тріумфуюче жите над жертвами смерті. Вона — мати-родителька, вічна сила відродження, що єї з покоління в поколіні передає.

Обхід ішов точка за точкою після згори назначеної програми.

За найвищою військовою властею стояв молодий, гарний з вигляду хорунжий. Єго погляд переходив від пам'ятника на публіку, як би слідив за вражінем, яке робив на ню пам'ятник. Найчастіше спочивав його погляд на молодій дівчині, що, як Фольведа, тулилася до рамен матері. З-під спущених повік споглядала несміло на одну з символічних постатей пам'ятника, що носила обриси єї лица, лиш як би замінені на Валькірію. Молодий хорунжий — се творець пам'ятника, якому армія словами свого підпоручника, почуваячись до обов'язку, прилюдну зложила подяку.

Нараз почувся далеко-далеко, гейби з-під землі, звучний спів, що розливався у воздуху, що обгортав землю прозорим морем ясного блакиту. Лиш одна пляма темної хмари зловіщо зависла над буковим лісом якогось безконечного болю, злоби чи нещастя. Далекий, приглушений спів щораз більше зближався і глибоким вздохом губився в чорній хмарі.

Ще одна точка святочного обходу: військова власть передає цивільній [пам'ятник] і просить про опіку над ним і гробами поляглих.

Вже зачали розходитись, коли при вході на цвинтарі появилася церковна процесія. Військовість, як на команду, вернула на свої місця і тим приневолила всіх інших лишитися, хоч між деякими з напливової людності панамі видко було велике невдоволене. По короткій молитві покropив пам'ятник старенький священик і з цілою своєю численною дружиною звернувся до могили померших. Пані, які були так розмістились, що плечима були обернені до могил, не лише мусили проступитись, але також і обернутись. Нелегко то якось їм приходило. Щось перекірного ними заволоділо, а деякі дали навіть наглядний тому невдоволеню доказ і не змінили своєї позиції. Зачалась властива нашому обрядові відправа.

Військовість, яка спочатку відносилась з офіціальним признанєм, зачала улягати сугестії неприхильних, яка так тяжко відбилася на нашім народі, який тепер припадає до могил жертв, убитих страшною язвою, що шаліла довкола та заподіяла єму тільки кривд, як ніякому народові світа. Бо, крім жертв крові, зазнав він тільки моральних мук, що на саму згадку кров ціпеніє в жилах.

— Господи, господи помилуй! — дрозжав голос старого священика, а народна душа плакала над своїм тяжким горем. Плакала на клеветників, що жили його потом і кров'ю їй задавали єму тільки муки й наруги, спричинили тільки нещастя, тільки сліз витиснули, безнадійної розпуки.

— Господи, господи помилуй! — гомоніло понад згарищами сіл, шрапнелями зорані поля, і тими бездомними, що десь в чужих краях при дорогах і дебрах повільно конали.

— Господи, господи помилуй! — потрясло облаками, а земля стоном відповідала: "Буду їм пером".